

Курач

Лариса Іванівна –

*завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук.
Коло наукових інтересів: методика навчання російської мови та мов національних меншин; проблема відбору змісту компетентісно орієнтованих підручників з мов національних меншин.*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Розглянуто проблему розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання мов національних меншин у загальноосвітніх навчальних закладах України. Розкрито її значення та роль у розв'язанні завдань особистісно орієнтованого й комунікативно спрямованого навчання. Визначено поняття лінгвокультурологічної компетентності у контексті шкільної дидактики. Лінгвокультурологічну компетентність розглянуто як здатність учнів використовувати у процесі комунікації знання про культуру народу, що втілено в його національній мові; продуктивно взаємодіяти в умовах міжнаціонального спілкування. Зроблено висновок, що розвиток лінгвокультурологічної компетентності сприяє формуванню національної самосвідомості учнів і національної толерантності як запоруки соціальної продуктивної взаємодії народів України.

Ключові слова: лінгвокультурологічна компетентність, загальноосвітні навчальні заклади України, мови національних меншин, комунікативно спрямоване навчання, культурно-ціннісні поняття.

Ідеї антропоцентричної наукової парадигми, орієнтованої на особистість учня з його комунікативними та пізнавальними потребами, актуалізували у сучасній мовній освіті культуро-орієнтовані підходи до навчання мови. Серед них заслуговує на увагу

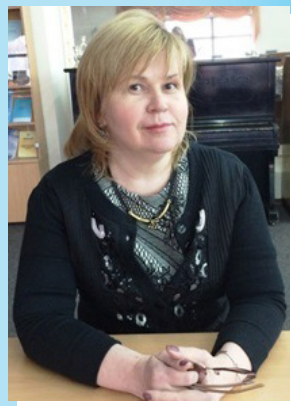
лінгвокультурологічний підхід, що передбачає навчання мови у зв'язку з культурою народу.

Використання цього підходу визначається перш за все необхідністю ефективної реалізації змісту соціокультурної лінії навчання, яка представлена у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти і є обов'язковою складовою програм з навчання мов національних меншин у школах України.

Лінгвокультурологічний підхід до навчання мов національних меншин, попри свою значущість, ще не посів належного місця у системі мовної освіти у загальноосвітніх закладах України. Невизначеність концептуальних засад, брак систематичної роботи з лінгвокультурологічним матеріалом, відсутність методичних розробок стримують його використання у шкільній практиці, що і визначає актуальність досліджуваної проблеми.

Проблема взаємодії мови і культури є однією з провідних у мовознавстві. Перші спроби вирішення цієї проблеми відображені у працях видатних науковців – антрополога і філософа В. Гумбольдта та мовознавця О. Потебні. В. Гумбольдт заклав основи етнолінгвістики – наукового напрямку, що поєднував мову з життям народу, нації; кожна мова, на його думку, має індивідуальну форму, яка впливає на характер свідомості її носіїв. О. Потебня розвинув ідеї В. Гумбольдта про мову як діяльність духу. Великий філолог вбачав у мові народу властиві кожній людині та кожній спільноті способи та можливість сприймати світ у національно-культурному вираженні.

На теоретичних засадах єдності мови і культури розвинулося вчення послідовни-

Фідкевич

Олена Львівна –

старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат філологічних наук.

Коло наукових інтересів: методика навчання російської мови та мов національних меншин, ціннісний аспект навчання мов у контексті сучасної шкільної освіти.

ків В. Гумбольдта – неогумбольдціанців Е. Сепіра і Б. Ворфа, для яких культура виявляє себе у мові. Ці погляди ґрунтуються на сприйманні мислення як продукту мовної діяльності, а через мовну діяльність – і культури, що формує та реалізує думку у мовних категоріях і формах.

До ідеї вивчення культури через мову, мовну діяльність дійшли дослідники різних напрямів – філософи, мовознавці, культурологи, психологи (Л. Вінгенштайн, Н. Бор, А. Брюкнер, М. Бердяєв, К. Леві-Строс, В. Вернадський) та інші вчені, для яких мова була не лише засобом пізнання світу, а й чинником формування людини, її інформаційного коду.

Українські вчені (І. Огієнко, Ю. Шевельов, В. Ващенко, І. Чередніченко, С. Єрмоленко, В. Скляренко, П. Гриценко, В. Кононенко та ін.) розглядають мову як скарбницю національної культури, а культуру – як чинник формування мовних явищ і процесів.

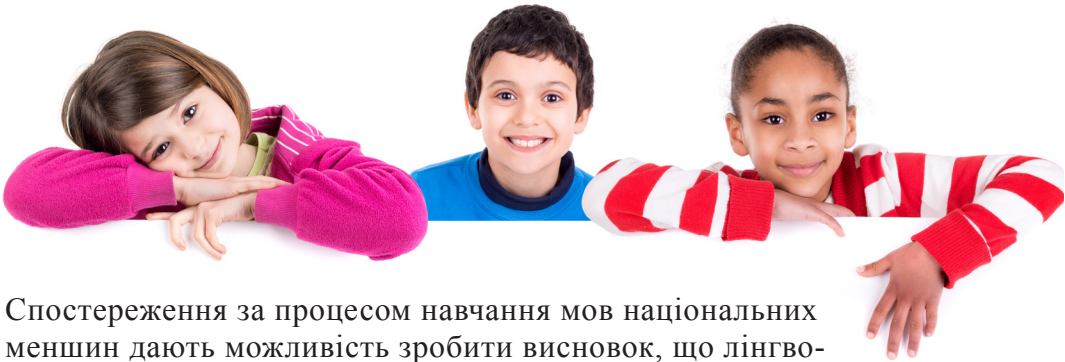
Проблему розвитку лінгвокультурологічної компетентності розглядали Д. Башуріна, В. Воробйов, Л. Городецька, Т. Донська, Ю. Прохоров, І. Ігнатова, В. Колесов, О. Мітрофанова, Л. Харченкова, В. Шаклеїн та інші дослідники.

У працях Н. Баландіної, В. Дороз, Н. Мішатіної, Л. Саяхової, Л. Ходякової репрезентовано складові елементи змісту лінгвокультурологічної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах, обґрунтовано вимоги до навчальних текстів, що містять культурологічний компонент.

Мета статті – висвітлити проблему розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання мов національних меншин у школах України; дати її визначення відповідно до завдань шкільної лінгводидактики; показати її значення та роль у розв’язанні завдань особистісно орієнтованого та комунікативно спрямованого навчання.

У науковій літературі поняття «лінгвокультурологічна компетентність» розглядається як «знання ідеальним промовцем-слухачем всієї системи культурних цінностей, відображених у мові» [1, с. 74]; «інтеграційна якість особистості, що включає знання, уміння і навички, пов’язані з відбором, засвоєнням і переробкою, трансформацією і використанням у практичній діяльності інформації про лінгвокультуру, про загальні норми, правила і традиції вербального і невербального спілкування у рамках певної лінгвокультури» [2, с. 103]; «усвідомлення мови як феномену культури, культурно-історичного середовища, національної специфіки мовної картини світу, національно-культурного компоненту значення мовних одиниць» [3, с. 129].

Наразі у шкільній лінгводидактиці термін «лінгвокультурологічна компетентність» не використовується. Саме тому існує необхідність тлумачення цього поняття у методиці навчання мов національних меншин.

Спостереження за процесом навчання мов національних меншин дають можливість зробити висновок, що лінгвокультурологія у школі актуалізується найчастіше як етнокультурологія.

Безумовно, етнокультурна інформація важлива для формування уявлень учнів про традиції народу, його минуле. Однак зазвичай реалії минулого представлені лексикою пасивного сегмента, що характеризується низькою частотністю вжитку. Тому цей напрям роботи з розвитку лінгвокультурологічної компетентності не може бути пріоритетним. Важливо не тільки познайомити учнів з «національною лексикою» або з «культурно-національними реаліями», а й наблизити їх до розуміння сприйняття життя народу: чому у певних ситуаціях представники того або іншого народу так говорять, так відчують і так діють.

Культурна інформація мовних одиниць має переважно імпліцитний характер, вона ніби ховається за мовними значеннями, тому співвіднесення цих знань з емоційно-чуттєвою сферою учнів є важливою умовою розвитку їхньої лінгвокультурологічної компетентності. Включення лінгвокультурологічних знань в особистісний контекст учнів формує толерантне ставлення до іншої культури і сприяє глибшому осмисленню явищ рідної культури.

Таким чином, лінгвокультурологічна компетентність – це здатність учнів використовувати у процесі комунікації знання про культуру народу, втілену в його національній мові; продуктивно взаємодіяти в умовах міжнаціонального спілкування.

Лінгвокультурологічна компетентність за змістом має інтегративний характер. Її розвиток взаємопов'язаний з процесом розвитку всіх основних компетентностей і передбачає засвоєння комплексного знання про мову як про систему мовних, культурних, соціальних норм і духовних цінностей, що зумовлені національною своєрідністю, ментальними установками народу.

Безперечно, визначити перелік культурних реалій, які є необхідними для розвитку лінгвокультурологічної компетентності, складно. Важко дати і чіткі критерії відчуття мови, розуміння характеру народу – носія цієї мови, особливо якщо йдеться про учнів загальноосвітніх шкіл. Проте складність процесу розвитку цієї компетентності не означає відмови від роботи у цьому напрямі.

Структурними елементами такої роботи є насамперед культурно-ціннісні поняття. Робота з культурно-ціннісними поняттями на уроках російської мови повинна ґрунтуватися на принципах комунікативно орієнтованого навчання у контексті активного вербального спілкування на уроці. У процесі навчання мови важливо надавати учням знання про цінності та їх культурний контекст, спираючись при цьому на їхні особистісні потреби, розвивати навички оцінної діяльності з урахуванням завдань формування толерантного міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

У роботі з культурно-ціннісними поняттями необхідно спиратися не лише на національні, а й універсальні, загальнолюдські цінності, тому що у процесі навчання мов етнічних меншин важливо представляти загальні, об'єднуючі елементи; необхідно розвивати уміння вирішувати комунікативні завдання з урахуванням мовного, культурного та національного розмаїття світу (особливо з огляду на полікультурну ситуацію в Україні та розширення міжкультурних контактів українців з представниками інших країн).

Робота з культурно-ціннісними поняттями, як і лінгвокультурологічна робота у цілому, реалізується насамперед на основі культурологічних текстів, оскільки текст є основною одиницею формування мовної особистості. Саме через текст учень отримує можливість засвоювати нові знання та цінності, духовну культуру свого й іншого народу, порівнювати їхні етичні й естетичні позиції.

Під час відбору навчального матеріалу пріоритет потрібно надавати не просто текстам, насиченим мовними, країнознавчими, історичними фактами, а текстам, що дають можливість розвивати в учнів здатність до глибокого сприйняття та розуміння змісту. Це передусім прецедентні тексти, які відображають національну специфіку характеру народу, його світогляд, моральні підвалини: художні тексти класичної та сучасної літератури, твори усної народної творчості.

Ці тексти містять лінгвістичні одиниці з національно-культурним компонентом семантики та виступають як база когнітивних, соціокультурних, мовних знань, що забезпечують здатність учнів до продуктивного мовлення та успішної міжнаціональної комунікації.

Така системна робота з культурологічними текстами сприяє ефективності процесу розвитку лінгвокультурологічної компетентності, яка передбачає:

- усвідомлення мови як форми вираження культури народу;
- розуміння того, що слова і фрази мови мають культурний підтекст, знання якого важливе для взаєморозуміння;
- усвідомлення належності до своєї рідної культури, а також уміння пояснити іншим її особливості;
- опанування національно-культурної специфіки мови і мовної поведінки, мовного етикету, культури міжнаціонального спілкування;
- розуміння розмаїття мов і культур на основі міжкультурного і мовного зіставлень;

- розвиток толерантності як у міжособистісному, так і в міжнаціональному спілкуванні;
- здатність до вирішення комунікативних завдань з урахуванням національно-культурних особливостей учасників спілкування.

Названі складові лінгвокультурологічної компетентності визначають певні типи умінь учнів: когнітивних, аналітико-оцінювальних, творчих.

Когнітивні уміння передбачають, що учень має:

- сприймати і розуміти культурологічну інформацію у процесі роботи з текстами;
- знати основні види словників (тлумачний, словник синонімів, антонімів, фразеологізмів тощо), уміти з ними працювати;
- знаходити у навчальних текстах слова, що позначають культурно-ціннісні поняття, усвідомлювати їх універсальне значення та національну складову;
- знати правила мовленнєвого етикету.

Аналітико-оцінювальні уміння визначають здатність учнів:

- розпізнавати та класифікувати лексичні одиниці з національно-культурним компонентом семантики; складати на їх основі антонімічні пари, синонімічні ряди, добирати до них споріднені слова, проводити елементарний етимологічний аналіз, порівняльний аналіз актуалізації цих лексичних одиниць в українській мові;
- уміти працювати з культурологічними текстами (ставити і відповідати на запитання до текстів, визначати тему й основну думку, складати план, знаходити нову та відому інформацію, переказувати тощо);
- визначати та аналізувати ціннісні принципи народу, світоглядні й етичні проблеми, відображені в оригінальних культурологічних текстах;
- уміти пояснювати сенс прислів'їв і приказок, що містять вивчені культурно-ціннісні поняття; зіставляти прислів'я різних народів, виявляючи загальне та національно унікальне.
- використовувати практично правила мовленнєвої взаємодії (соціальних норм поведінки й етикету) залежно від комунікативної ситуації.

У контексті розвитку лінгвокультурологічної компетентності до творчих зараховуємо такі уміння:

- складати діалоги, монологічні висловлювання, включаючи в них слова, що позначають культурно-ціннісні поняття;
- вести бесіду з приводу інформації, що міститься в культурологічних текстах;
- моделювати ситуації міжкультурного спілкування на основі інформації тексту;
- складати зв'язні висловлювання на культурно значущу тематику, відображену в програмі для відповідного класу.

Висновки. Мови національних меншин України є важливим засобом навчання і виховання учнів, їхнього духовно-морального й емоційно-естетичного розвитку, формування навичок ефективної комунікації.

Саме тому процес навчання рідної мови у школі передбачає, з одного боку, розвиток національної свідомості, а з другого – сприйняття особливостей культур представників інших етносів, що живуть в Україні, як запоруку соціальної продуктивної взаємодії.

З урахуванням поліетнічності суспільства, у якому нині соціалізується молодь України, очевидною стає необхідність розроблення та використання лінгвокультурологічного підходу у процесі формування ключових і предметних компетентностей, у тому числі лінгвокультурологічної компетентності, розвиток якої надає можливість навчання мови у широкому культурному контексті. Культура народу стає найважливішим складником змісту курсів мов національних меншин. Це дає вчителю змогу не лише ознайомлювати учнів з культурними реаліями життя народу, мову якого вони вивчають, а й розглядати національно-культурний компонент мовних та мовленнєвих одиниць, висвітлюючи важливі для народу ціннісні орієнтири, що сприятиме виникненню мотивації до навчання цих мов, формуванню міжнаціональної толерантності.

Література

1. *Воробьев В. В.* Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / В. Воробьев. – М. : РУДН, 2008 – 336 с.
2. *Подгорбунских А. А.* Содержание понятия «Лингвокультурная компетентность студентов вуза» / А. А. Подгорбунских // Вестник Южно-Уральского государственного университета. 2011. – № 38 (255), – Сер. «Образование. Педагогические науки». Вып. 14. – С. 100–103.
3. *Саяхова Л. Г.* Спецкурс «Русский язык в диалоге культур» в профессиональной подготовке студентов-филологов / Л. Г. Саяхова // Сопоставительная филология и полилингвизм : сб. науч. тр. / под ред. А. А. Аминовой, Н. А. Андрамоновой. – Казань, 2009. – С. 129.

Referenses

1. Vorob'ev V. V. Lingvokul'turologija : ucheb. posobie dlja studentov vysshih ucheb. zavedenij / V. Vorob'ev. – M. : RUDN, 2008 – 336 s.
2. Podgorbunskih A. A. Soderzhanie ponjatija «Lingvokul'turnaja kompetentnost' studentov vuza» / A. A. Podgorbunskih // Vestnik Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. № 38 (255), 2011. – Serija «Obrazovanie. Pedagogicheskie nauki». Vypusk 14. – S. 100-103.

3. Sajahova L. G. Speckurs «Russkij jazyk v dialoge kul'tur» v professional'noj podgotovke studentov-filologov / L. G. Sajahova // Sopostavitel'naja filologija i polilingvizm : sb. nauch. tr. / pod red. A. A. Aminovoj, N. A. Andramonovoj. – Kazan', 2009. – S. 129.

Курач Л. И., Фидкевич Е. Л.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ

Рассматривается проблема развития лингвокультурологической компетентности учащихся в процессе обучения языкам национальных меньшинств в общеобразовательных учебных заведениях Украины. Анализируются ее методологические и методические аспекты в дискурсе становления и развития лингвокультурологической концепции обучения языкам. Раскрывается значение и роль лингвокультурологической компетентности в решении задач лично ориентированного и коммуникативно направленного обучения. Дано определение лингвокультурологической компетентности в контексте школьной дидактики. Лингвокультурологическая компетентность рассматривается как способность учащихся использовать в процессе коммуникации знания о культуре народа, воплощённой в его национальном языке; продуктивно взаимодействовать в условиях межнационального общения. Сделан вывод, что развитие лингвокультурологической компетентности способствует формированию национального самосознания учащихся и национальной толерантности как залога социального продуктивного взаимодействия народов, живущих в Украине.

Ключевые слова: лингвокультурологическая компетентность, языки национальных меньшинств, коммуникативно направленное обучение, общеобразовательные учебные заведения Украины, культурно-ценностные понятия.

Kurach L., Fidkevich O.

THE PROBLEMS OF STUDENTS' LINGUOCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF NATIONAL MINORITIES LANGUAGES STUDUING

The challenge of the development of the pupils' linguocultural competence in the process of learning the languages of the national minorities in the Ukrainian secondary schools is studied. Its methodological and methodical aspects are analyzed in the discourse of the formation and the development of the linguocultural concept of language teaching. The significance and the role of the linguocultural competence in the solution of the problems of the student-centered and the communicative-based training are covered.

The definition of the linguocultural competence in the context of the linguocultural school didactics is provided. The linguocultural competence is seen as the pupils' ability to use the knowledge about the culture of the people, embodied in its national language in the communication, to interact in terms of international communication effectively.

It was found that the linguocultural competence is integrative. Its development involves the assimilation of the complex knowledge of the language as a system of linguistic, cultural, social norms and cultural values, which are predetermined by the national originality and mental attitude of the people; that is the reason why the structural elements the linguocultural work are suggested to be the cultural value concepts. The authors emphasize that the study of the cultural value concepts must be based not only on the national but also on the universal human values; it is necessary to develop the ability to set their communication objectives, taking into account the national and cultural diversity of the world.

It is concluded that the development of the linguocultural competence contributes to the formation of the pupils' national consciousness and national tolerance as a guarantee of the social productive interaction of people living in Ukraine.

Keywords: linguocultural competence, national minorities languages, communicative-based training, educational institutions of Ukraine, cultural and value concepts.

